

Uvod: kriza kot izziv in priložnost?

V obdobju, ki se kaže kot perpetuiranje nenehnih kriz (ekonomske, finančne, migracijske, medijske, zdravstvene, krize demokratičnih institucij, podnebne krize itd.), je razprava o temeljni enakosti med ljudmi ter o človekovih pravicah in pravičnosti nasploh na mednarodni in evropski ravni v veliki meri zamrla, v Sloveniji pa po osamosvojitvi sploh ni več zares zaživila. Nadomestile so jo razprave o suverenosti, varnosti in terorizmu, nedavno pa tudi o pandemiji, klimatskih katastrofah, migracijah, nasilju in (ponovno) vojni ter nenehno »reševanje« iz kriz ali katastrof. In medtem ko človekove pravice še nikdar doslej niso bile tako natančno in obsežno regulirane, se pomen enakosti kot nujnega političnega in družbenega okvirja za realizacijo pravic vse bolj zmanjšuje.

Med letoma 2020 in 2022 so se najpoprej Kitajska in »Zahod«, nato pa tako rekoč ves svet ukvarjali s pandemijo koronavirusa, saj naj bi šlo za najbolj smrtonosno pandemijo in zdravstveno krizo od časov španske gripe v Evropi pred sto leti. A že kmalu zatem je ta kriza, ki je prinesla številne nove izzive, upe, lekcije in razočaranja, kot tema na politični in medijski agendi

Knjiga je nastala v okviru raziskovalnega programa Mirovnega inštituta »Enakost in človekove pravice v dobi globalnega vladovanja«, P5-0413, ki ga financira Javna agencija za raziskovalno in inovativno dejavnost Republike Slovenije (2020–2027), po pogodbi št. 1000-20-03662.

zvečine izzvenela. Hkrati z njo so žal izzvenele tudi žgoče razprave, ki so ob tem nastale, o vprašanju družbenih neenakosti in dostopu do zdravstvenih storitev, presežnih smrti v nekaterih skupinah, solidarnosti in primernosti političnih, pravnih in varnostnih ukrepov v času pandemij, o problematiki delitve oblasti in poskusov njenega ukinjanja, o vlogi političnih institucij in represivnih aparatov v času kriz in ne nazadnje o vprašanju uvajanja izrednega stanja ob nevarnostih, ki jih lahko prinese tovrstno širjenje bolezni ali pa naravna katastrofa. Te debate so v Evropi in njeni sosesčini zasenčile nove krize in nove vojne, ki so nastale takoj po pandemiji, najprej tista v Ukrajini, nato pa še v Palestini. Sosledje in hitrost sugerirata, da se premikamo iz ene vseobsežne krize v drugo in tretjo, ne da bi sploh utegnili absorbirati lekcije in premisliti posledice prve. Krize se pomnožujejo in postajajo permanentne, hkrati pa ob hitrem spreminjanju podnebja napreduje občutek eksistenčne krize, ki napoveduje podnebno katastrofo in drastično spreminjanje osnovnih pogojev človeškega življenja.

A vendar, če se ozremo na življenjske pogoje in nalezljive bolezni, ki obstajajo po svetu že dlje časa, lahko vidimo, da je velik del t. i. tretjega sveta že dolgo podvržen številnim, pogosto veliko hujšim kriznim razmeram. Med drugim tudi nekakšni »permanentni zdravstveni krizi«, o kateri pa se v zahodnem svetu ne govori in bere veliko, ali pa zelo redko. Podatki za malarijo kažejo, da za to boleznijo zboli globalno okoli 250 milijonov ljudi letno, v zadnjih dveh desetletjih pa jih je za to smrtonosno boleznijo umrlo od pol do enega milijona letno (627.000 leta 2020). Večina umrlih so otroci, mlajši od petih let, in to je v globalnem smislu tudi glavni vzrok smrti za to starostno skupino. Hkrati 90 in več odstotkov smrti zaradi malarije beležimo v podsaharski Afriki. In vendar kljub temu, da je malarijo mogoče preprečiti in tudi zdraviti, preventive in zdravljenja zaradi revščine, ekonomskih, finančnih in družbenih nestabilnosti ne izvajajo (CDC, 2021).

Primer razkriva, da so širitve nalezljivih bolezni in pandemije kazalniki družbenih neenakosti in da najbolj prizadenejo prav tiste skupine, ki so najnižje na razredno-socialni lestvici in najbolj izpostavljene družbenim in političnim pretresom, zaradi česar jih tudi označujemo za najbolj ranljive. Naraščajoča globalna brezbriznost do teh skupin povzroča njihovo izključnost, nevidnost in nemost. Nič čudnega, če njihov položaj vzbujajo brezup ter sproža jezo in zamero. Vendar tovrstnih primerov ni treba nujno iskati v t. i. tretjem svetu. Najdemo jih namreč lahko tudi v našem neposrednem okolju, na našem »pragu«: v obravnavi prosilcev za azil in migrantov, v obravnavi in položaju nekaterih skupin prebivalstva, kot so denimo revni in onemogli, ostareli, med njimi pogosto ženske, nekaterih manjšin, kot so denimo Romi,

nekaterih skupin delavcev, kot so denimo migrantski delavci in delavke in tisti, ki so v prekarnih delovnih in drugih nepravilnih odnosih. V postsocialističnem času ponovne akumulacije kapitala in ekspanzije privatnega prisvajanja sredstev proizvodnje se je socialno vprašanje kot bumerang vrnilo v osrednji tok dogodkov.

Ta knjiga obravnava problematiko razvrednotenja ideje enakosti med ljudmi in zmanjševanja pomena človekovih pravic in prava v dobi, ki jo prežemajo politike kriz in njihovega reševanja ter hkratni vzpon nedemokratskih oblik vladanja na svetovni ravni. V njej se posvečamo nekaterim problemom in zagatam, ki jih sprožajo ti procesi. Sprašujemo se, kakšna oblika vladavine pritiče dobi, v kateri je kriza postala stalnica in ne več nenormalno stanje stvari, razmišljamo o vlogi prava in instrumentalizaciji pravnih predpisov v času razglasitve epidemije covid-19, o vlogi medijev v zdravstveni krizi, avtoritarnih tendencah vladanja in nazadovanju demokracije. Preučujemo vznik iliberalizma kot avtoritarnega preoblikovanja populizma. Na področju migracij analiziramo prisilna vračanja kot zločin iz sovraštva. Razumeti poskušamo, kaj se dogaja na področju delovnega prava in kakšne posledice ima to za delavke in delavce v novih statusih in oblikah izkoriščanja, kot so navidezno samozaposleni ali platformni delavci. Razpravljamo o tem, kako je potekalo upravljanje pandemije z vidika skrbi za stare ljudi, ki so bili v domski oskrbi in zato posebej ranljivi. Ravno tako se posvečamo vprašanju, kakšne posledice sta imela »zaprtje družbe« in prenos skrbi za otroke v privatnost na odnose med spoli in torej tudi spreminjanje moškosti. In, ne nazadnje, zanima nas, kako današnji čas krize in vojne naslavljajo eshatološke teoretizacije radikalne politično-filozofske misli v jeziku politične teologije, ki jo je mogoče najti tako na levi, (post)marksistični kot tudi na desni, neonacionalni strani.

Pričujoči uvod na podlagi prispevkov avtoric in avtorja pojasnjuje ozadje knjige, njene cilje in najpomembnejša vprašanja, na katera poskušamo odgovoriti. Opisuje strukturo knjige, povzema glavne argumente in opozarja na nekatera pomembna spoznanja in sklepe, ki jih teksti prinašajo. Rdeča nit poglavij, ki jih ponujamo v branje, je torej tema krize, ki je bila na neki način tudi sprožilec pričujoče knjige. Več poglavij se posveča situaciji, ki je nastala z razglasitvijo pandemije covid-19, ali pa so nastala neposredno po tej globalni izkušnji. Ta je, vsaj v nekaterih ozirih, spremenila naše poglede na preteklost, sedanost in prihodnost. Pandemija namreč predstavlja krizo javnega zdravja, ki je imela poleg ogrožanja življenj ljudi in preobremenjevanja zdravstvenih sistemov tudi širše negativne družbene, ekonomske in varnostne učinke. Njene posledice so bile še izrazitejše zaradi globalnih

razsežnosti. To sicer ne pomeni, da so bili učinki pandemije povsod enaki, saj so bili odvisni od političnih ukrepov oziroma samega upravljanja krize. Na začetku razglasitve pandemije covida-19 je namreč pognalo upanje, da bo ta nova globalna kriza, ki je nemudoma razkrila, kje sistemi, denimo zdravstveni in socialni, zatajijo, sprožila revolucijo solidarnosti in postala kritična osnova za prehod v bolj pravično družbeno ureditev.

Takšno upanje je povezano z mestom, ki ga zavzema pojem in pojav krize v filozofskih in političnih diskurzih ter ideologijah zahodne tradicije. Krize so v moderni dobi dolgo časa veljale za pospeševalke napredka, stopnice na lestvici zgodovine, ki bodo človeštvo popeljale naprej, bodisi v ekonomski napredek, kot so verjeli liberalni ekonomski optimisti, ali pa v revolucijo, kot so verjeli marksisti. Kriza in kritika sta, kot ugotavlja Reinhart Koselleck (1973), zgodovinski sorodnici in številni kritični misleci menijo, da je kriza prej priložnost za pozitivno spremembo kot pa katastrofa. Četudi je akutni moment krize covid-19 naredil neenakosti bolj vidne, jih je nadaljnji razvoj kmalu porinil v drugi plan. Če je na začetku kazalo, da so številne vlade naredile ali da bodo poskušale narediti vse, kar je mogoče, da bi neenakosti reševale z visokimi subvencijami in pomočmi, je to pozneje stopilo v ozadje. Neenakosti, njihovi vzroki in dolgoročne posledice so zvečine ostali neobravnani. Obenem je razglasitev izrednih ukrepov pripeljala do anomalij in ogrožanja svoboščin, tudi ogrožanja ustavnega reda. Kriza torej ni vodila v politike sprememb, emancipatornih smeri ali celo v večjo demokracijo, ampak v obsežne protikrizne politike, ki so se pogosto povezovale s populističnimi, protidemokratičnimi in avtoritarnimi težnjami vsakokratnih vlad, kar smo doživeli tudi v Sloveniji.

Kriza, politika in načini vladanja

Prav na osnovi dejstva, da se je »nova normalnost« (sintagma, ki nakazuje semantične premike v popisovanju in dojetanju krize) po pandemiji vzpostavila kot »nova« v drugih pomenih in ne kot uresničevanje večje enakosti, se v prvem poglavju z naslovom *No future, no future for you?* Vlasta Jalušič sprašuje, ali predstavlja sodobna kriza priložnost za spremembo, in če, kakšno? Posveti se različnim zgodovinskim in sodobnim pojmovanjem krize in razpravlja o tem, kaj lahko premislek tega koncepta prispeva k današnjemu razumevanju načinov vladanja. Kriza kot vse manj »nenormalno« stanje stvari ali stanje, ki implicira revolucijo in s tem spremembo družbenega reda, je vse bolj stalnica, ki nas spremlja. Naš čas je tako močno

zaznamovan s krizo, da je postala tudi dominantna reprezentacija sveta (Fassin in Honneth, 2022). Kaj vseprisotnost tega označevalca pomeni za razumevanje krize kot političnega pojma in kaj za razumevanje politike oziroma načina, kako se ta oblikuje? Če je kriza povsod postala permanentno stanje stvari, kakšna forma vladavine in kakšno politično delovanje ji ustrežata? Skozi branje Reinharta Kosellecka, Hannah Arendt, Paula Ricoeurja in nekaterih drugih avtorjev (Roitman, Gilbert, Fassin itn.) poglavje analizira genealogijo pojma kriza, klasično in sodobno razumevanje krize kot načina mišljenja, vladanja in delovanja skozi perspektivo temporalnosti, kritičnosti in mobilizacijskosti. Na sodobnih primerih (pandemija, migracije, država blaginje, finančni zlom) oriše, kako poplava govora o krizi in eshatološke naracije služijo različnim namenom in skupinam. Kriza implicira reorganizacijo vrednot, ki se upravičuje v antikriznih politikah vračanja v »normalnost«. Kriza tako izgublja specifičen pomen preloma v času in vse bolj postaja način mišljenja in pomemben element forme vladanja, ki ustreza birokratski epistokraciji. Le-ta ob perpetuiranju zgoščenih in »permanentnih« kriz ter antikriznega upravljanja nadomešča vizijo politike kot skupnega delovanja v demokratičnih in pravnih okvirih.

Preplet različnih kriz, od pandemične in vojaške do ekološke, nakazuje tudi porast populizma v zahodnih družbah. Marko Ribač v poglavju o populizmu kontekstualizira njegov vzpon in premisli njegovo dinamiko v zahodnih političnih ter medijskih sistemih v zadnjih treh desetletjih. Sledi glavnim teoretskim premislekom tega fenomena, jih sistematizira in konceptualizira populizem na njihovi osnovi. Ribač se pri tem opre na Ernesta Laclaua in njegovo postavitev antagonizma kot glavnega razlikovalnega elementa politike, v tem primeru populistične politike (Laclau, 2005). Glavna značilnost, ki jo avtor izpostavi kot najbolj občo potezo, je to, da populizem nastane kot artikulacija antagonizma med dvema družbenima skupinama: ljudstvom in elito. To, da se populizem vzpostavlja kot tipična moderna politična artikulacija, mu omogoči, da se lahko razvije v celovito interpelacijsko strukturo, ki preči vso družbo. Zdi se nam lahko, da takšna artikulacija postaja hegemonsko načelo sodobnega političnega imaginarija, medtem ko iz njega pospešeno izginja vidnost razrednega antagonizma. V njej ljudstvo kot nasprotje elite tudi vedno znova nastaja v razmerju do drugih družbenih skupin. Desni populizem, ki je v našem času dominanten, v nasprotju z levim vzpostavlja ljudstvo še v razmerju do »zamišljenega« Drugega: do zunanjega Drugega, tj. do priseljencev, beguncev in migrantov, ter do notranjega Drugega, tj. do političnih in marginaliziranih skupin znotraj meja države. Vzpostavljanje razmerja do Drugega pomeni, da imajo izključevalni,

ksenofobni, etnonacionalistični ali *völkisch* populizmi izrazit antipluralistični ter ekskluzivistični značaj, da se ponujajo kot eno(tnost) nasproti tistemu, kar je tuje in naj bo izločeno ali blokirano. Ker se populizem artikulira in vztraja na presečišču dominantnih logik dveh družbenih polj, ki učinkujeta v javnosti, političnega in medijskega, ga Ribač konceptualno obravnava tudi glede na stil ali (populistični) slog, ki se oblikuje skozi medijsko-politični kompleks.

Številni pisci sicer menijo, da populizem izhaja iz kriznih razmer, vendar Ribač krize ne vidi kot inherentnega elementa nastanka populističnega fenomena, saj da ne potrebuje krizne situacije, da bi se artikuliral. Trdi, da se politični razcep med elito in ljudstvom kot nasprotujočima si družbenima skupinama ustvari izven časa krize. Uspeh današnjega populizma tako ni odvisen zgolj od pojava zadnjih petih kriz, namreč finančne, begunske, zdravstvene, vojne ter ekološke. Lahko pa kriza znatno pripomore k uspehu populistične politike, saj odpira možnost poudarjanja antagonizma, v smislu, da je »krizo« povzročila elita na račun ljudstva. Manipulativne strategije navidezne demokratične naravnosti akterjev nacionalističnih etnopopulizmov v zadnjem desetletju kažejo, da je mogoče razglasitve številnih kriz izkoristiti za preoblikovanje demokratičnih institucij. V imenu volje ljudstva in vladavine večine naj bi odpravili krizo parlamentarnega republikanizma, njegovo neodzivnost in odtujenost od ljudstva v času naraščajočih neenakosti, migracijskih pritiskov in pretirane birokratizacije. A kot kažejo »dosežki« številnih etnopopulističnih strank na oblasti, ti v resnici ne odpravljajo krize parlamentarizma. Radikalne spremembe, s katerimi popolnoma spremenijo ustavne rede in destabilizirajo ključne republikanske institucije, vodijo v oblikovanje avtoritarnih oblik vladavine. Te se z resničnimi ali navideznimi novimi krizami ponujajo kot politični model, ki da vrača moč ljudstvu, dejansko pa potrebo po njegovi participaciji odpravlja.

Kriza prava in delitve oblasti

V kontekstu nedavnih kriz in z njimi povezanih razglasitev izrednega stanja, uvajanja vladanja z odloki in posegov v institucije, ki so se ponekod zgodili v času desnih populističnih vlad, se na dnevni red logično postavlja vprašanje delovanja prava in pravne države oziroma delitve oblasti in samega ustavnega reda v tovrstnih okoliščinah. Kaj se je v tem pogledu zgodilo z razglasitvijo pandemije in ukrepi, ki so sledili?

Gledano pobljže so se ukrepi, ki so jih države uvedle v okoliščinah pandemije, bolj malo razlikovali glede na vsebino. Razglasitev pandemije in uvajanje »kovidnih ukrepov« sta v osnovi vsepovsod implicirala stanje, ki je na področju politične misli in družboslovja poimenovano kot »izredno stanje«. Radikalno so bile omejene svoboščine in pravice, ki smo jih dobili s konstituiranjem moderne demokratične vladavine, povečal se je (dejanski in imaginarni) nadzor represivnih aparatov nad nami, sledilo je zapiranje meja, javnega prostora, prostorov za družabno srečevanje in prireditve, številnih institucij, šol itd. Zmanjšala se je dostopnost do dejavnosti in storitev, ki so povezane z našimi socialnimi in političnimi ter drugimi potrebami in potenciali, ali pa našimi telesi in dobrim počutjem, intimo ter zdravjem. Ne nazadnje, onemogočeni so bili tudi nekateri intimni stiki, ki niso obsegali tradicionalne družine.

Od začetkov nastanka moderne države so po takšnem ukrepanju posegale številne države, da bi zaščitile svoj obstoj, ohranile mir, preprečevale vstaje in (menda nujno) nasilne revolucije itd. Države, ki temeljijo na listinah pravic in imajo daljšo tradicijo stabilnih obdobjev demokracije, v ustavah jasno določajo, kako se lahko izredno stanje uvede, in zvečine obstaja precej varovalk, ki zagotavljajo, da izrednega stanja ni mogoče uvesti kar tako. Ena od ključnih pridobitev moderne demokratične oblasti je njena delitev, kar pomeni, da se osnovne, načeloma neodvisne veje oblasti med seboj nadzirajo. S tem nastane nekakšen sistem ravnotežja in medsebojnega nadzora vej oblasti, tako da nobena od njih, še posebej pa ne izvršna oblast, ne more ustvariti absolutnega nadzora v neki državi, ampak jo zmeraj omeujeta drugi veji. Utemeljenost uvedbe izrednega stanja pa morajo v končni instanci presojsati sodišča – upravna in druga, denimo ustavno sodišče.

To temo, namreč način uvajanja izrednih ukrepov in njihovo utemeljenost v pravu in pravičnosti, v knjigi obravnava Neža Kogovšek Šalomon. Njeno poglavje, ki se posveti obdobju nove koronavirusne bolezni in krizi prava, kritično pretrese najpomembnejše odločbe ustavnega sodišča Republike Slovenije glede ukrepov za zamejevanje širjenja okužb in odlokov, ki jih je izvršilna oblast v času vlade Janeza Janše sprejemala v ta namen. Analiza pokaže, da so bili v tem času porušeni temeljni ustavnopravni in demokratični postulati, katerih smoter je zagotavljati človekove pravice in temeljne svoboščine v ureditvi ustavne demokracije. Ustavno sodišče je v okviru svojega z ustavo predvidenega institucionalnega odziva zakonodajni in izvršilni veji oblasti sprva dalo čas za pripravo ustreznih zakonskih podlag za izdajanje odlokov, nato pa je svoje odločanje vsaj na nekaterih področjih zaostriilo ter razveljavilo vrsto odlokov, ki so pomenili podlago za ukrepe.

V tem času je torej obstajala ne le javnozdravstvena kriza zaradi nezadostnih in neustreznih kapacitet za odzivanje na širjenje okužb, temveč tudi kriza v sferi prava, kriza načel in uporabe pravnega instrumentarija, kot jo predvideva ustava. Kot krizo prava Kogovšek Šalomon razume sistematično razgradnjo pravnega sistema: rušenje hierarhije pravnih aktov ter oblastno zlorabo odlokov za izvajanje družbenega nadzora v času epidemije. Pokaže, da je tovrstno upravljanje epidemije vsebovalo avtoritarne težnje oblasti, ter opozori na pomen načela delitve oblasti ter sistema zavor in ravnovesij, v katerem ima ustavno sodišče pomembno funkcijo. Opozarja, da mora še zlasti v kriznih obdobjih vsaka od vej oblasti nositi svojo odgovornost ter s spoštovanjem odločitev ostalih vej zagotavljati delovanje ustavne demokracije kot ideala državne ureditve. Ravno tako opozori, da se mora ustavno sodišče, ne samo na osnovi izkušenj drugih držav, ampak tudi izkušenj pandemije v neposrednem okolju, zavedati nevarnosti avtoritarnih teženj in pomena delitve, medsebojnega nadzora in neodvisnosti vej oblasti.

Tako imenovano »četrt«^o vejo oblasti in dodaten nadzor v demokratičnih državah predstavlja kritična javnost. Ta pridobitev druge polovice 19. in še posebej 20. stoletja prinaša vidnost in dejavnost tistih, ki niso neposredno udeleženi v nobeni od vej oblasti. So del tega, kar predstavljajo civilna družba, mediji, javni intelektualci in mnenjski voditelji, pa tudi ljudje, ki javno demonstrirajo svojo voljo in protestirajo na demonstracijah. Brez tega momenta ne moremo govoriti o demokratični vladavini, tako da velja, da tiste vlade, ki omejujejo delovanje kritične javnosti, kažejo avtoritarne tendence. Ko je v obdobju od 2020–2022 manjšinska vlada Janeza Janše pod izgovorom pandemične situacije z odloki spodkopavala ustavno delitev oblasti, je ob tem sistematično uporabljala sovražni govor za mobilizacijo podpornikov, hkrati pa je poskušala zavladati državnim institucijam in si podrediti medije (glej Kovačič, 2024). Mojca Pajnik in Majda Hrženjak preučujeta ta moment v obdobju pandemije covida-19 in se pri tem osredotočita na medije in vlogo novinarjev. Analizo sta postavili v teoretske okvire kriznega komuniciranja, avtoritarnih vplivov na medije in novinarskih vlog. Zanima ju, kako je kombinacija javnozdravstvene krize in vlade z avtoritarnimi tendencami, ki je poskušala politično instrumentalizirati in ekonomsko opustošiti medije v Sloveniji, vplivala na novinarstvo. V položaju, ko mediji delujejo onstran ustaljenih norm medijske avtonomije in novinarske profesionalnosti, so namreč v večji meri podvrženi cenzuriranju informacij. Kako so novinarke in novinarji razumeli svojo vlogo v komuniciranju v zvezi z epidemijo in kako se je ta vloga oblikovala, ko sta časovno sovpadla pandemija in nazadovanje demokratičnosti?

Kriza in izredne razmere predstavljajo za medije specifično situacijo, v kateri se pričakujejo hitri in učinkoviti odzivi za blaženje krize, ki pretrese ustaljeni družbeni red (Raboy in Dagenais, 1992). Mediji v zdravstveni krizi privzamejo podobno vlogo in »dolžnosti« kot zaposleni v znanosti in zdravstvu, s skupnim ciljem zmanjšanja vpliva bolezni (Wilkins, 1989). Novinarji in mediji so lahko v tej vlogi instrumentalizirani in se v prizadevanju za ohranjanje »družbene stabilnosti« asimilirajo v »nacionalizacijsko funkcijo« (Fraser, 2007). Od njih se implicitno pričakuje, da bodo ščitili »telo naroda« pred zunanjo grožnjo, o ostalem pa zvečine molčali.

V intervjujih z novinarkami in novinarji sta Pajnik in Hrženjak tematizirali njihov profesionalizem v času pandemije, naraščajočega nadzora nad mediji in poskusov njihove politične podreditve. Poglavje pokaže, kako se »sodelovalna« vloga, ki jo mediji pogosto privzamejo v kriznem komuniciranju, da bi ljudi informirali in prispevali k omejevanju krize in zaježitvi pandemije, prepleta z nadzorstveno vlogo in profesionalno etiko novinark in novinarjev. Ti so s svojim delom želeli hkrati prispevati k javnemu zdravju, obenem pa so razkrivali avtoritarne poteze politične oblasti. V času dvojne krize, krize zdravstva in demokracije, so v medijih soobstajale različne novinarske vloge, saj so občutek odgovornosti za poročanje o ukrepih za omejevanje širjenja bolezni tako v javnih kot v zasebnih medijih v Sloveniji spremljali kritična nota in (samo)refleksija ter monitoring delovanja oblasti, pa tudi prizadevanje za vrnitev poklicnih standardov. Četudi je bil v ospredju občutek odgovornosti do poročanja, ki prispeva k omejitvi širjenja bolezni, je hkrati obstajala kritična novinarska naravnost do vladnih ukrepov, ki so pomenili zlorabo pandemije za krepitev vizije avtoritarne družbe. Avtoritarne težje in pritisk vlade na medije tako niso povzročili upada kritičnosti medijev in novinarjev, ravno nasprotno, njihova nadzoralna vloga se je okrepila.

Kršitve pravic, nove neenakosti in zločini?

Kriza v času pandemije je razkrila, kako hitro so se številne vlade po svetu odločile za uvedbo izrednih razmer in za njihovo urejanje s tako imenovanimi »infrapravnimi« sredstvi ali »protizakonom« (Foucault, 2021),¹ z odloki,

1 Foucault analizira ukrepe v časih epidemije kuge in natančno opiše, kako se vzpostavi sistem panoptičnega nadzora. Poudari, da gre pri tej vrsti nadzora za posebno obliko oblasti oziroma za nekaj, kar ni običajna oblast, pač pa funkcionira skozi nastanek »infra-« ali protizakona.

ki ustvarijo posebno situacijo izven formalnega zakona. Uporabljajo se za omejevanje temeljnih svoboščin (prim. Kogovšek-Šalomon v tej knjigi) in praktično ne omogočajo ugovora ali pravnega varstva. Ravno birokracije, ki v krizi izdajajo podzakonske akte in navodila, so čezmerno naklonjene tovrstni uporabi in produkciji uredbenih aktov z nejasnimi postopki, ki skoraj praviloma spodjedajo pravni red in tudi sicer kršijo demokratična načela. Eno od prizorišč, kjer se ta proces dogaja že precej časa, je domena priseljavanja in migracij, saj številne vlade migracije že dolgo obravnavajo kot torišče, na katerem ne veljajo nobeni ali pa se lahko ustvarijo čisto posebni krimigracijski »zakoni« (prim. Jalušič, 2020; Kogovšek-Šalomon, 2020).

Predvsem nezaželene migracije, ki krizo bodisi spremljajo ali pa obveščajo za njen vzrok, so pogosto v središču tovrstnega reguliranja. Poleg finančne in gospodarske je prav begunska kriza v zadnjih letih postala arhetip sodobne krize (Zetter, 2022). V narativu »propada zahoda«, ki se perpetuira v populističnih, predvsem v desno ekstremističnih diskurzih, so migracije videne kot ultimativna grožnja Evropi (Jacob, 2022). A problem ni zgolj simbolno napihovanje problema. Dejansko gre pri beguncih za populacijo, ki je zvečine stalno izpostavljena krizi, in prav v teh primerih se zgodi »razčasovljenje« krize, ki ni več specifični temporalni dogodek, ampak postane trajna. Najprej »začasno« begunstvo postane dolgotrajno, izredno stanje pa se na videz »normalizira«: tudi kot eksodus. Ker so begunci (migranti) vse bolj trajno kriminalizirani, so v perspektivi najpogosteje brez pravic, razen pravice biti nadzorovani in kaznovani, kar pomeni, da so bodisi »pridržani«, torej zaprti (pogosto brez zakonite osnove in v dehumanizirajočih pogojih), ali izgnani (Stumpf, 2006).

Veronika Bajt se v svojem prispevku posveti tej situaciji in času po »migracijski krizi« leta 2015. Sprašuje se, ali lahko prisilna vračanja migrantov obravnavamo kot strukturno prakso zločina iz sovraštva. Ugotavlja, da od leta 2018 prisilna vračanja oziroma *pushbacki* na balkanski migracijski poti povzročajo hude kršitve človekovih pravic, schengenska meja med Slovenijo in Hrvaško pa je postala paradigmatski primer krimigracijskih procesov, torej procesov, v katerih so ljudje, ki se selijo, zaradi svojih premikov kriminalizirani in podvrženi kaznovanju, brezpravnosti, nezakonitemu zadrževanju, izgonu ali zaporu (Bajt, 2020; Kogovšek Šalomon, 2020).

Nekoč notranja meja med dvema republikama nekdanje Jugoslavije, Slovenije in Hrvaške, je postala močno varovana in nadzorovana »trda meja« z ograjo iz rezilne žice. Avtorica analizira, kakšno vlogo pri prisilnem upravljanju nezaželenih migracij igrajo politike izгона, zlasti prisilna vračanja na jugovzhodnem delu schengenske meje. V analizo vpelje koncepte

nacionalizma, rasizma in sovražnega govora oziroma zločina iz sovraštva (ang. *hate crime*). Pokaže, da se je v Sloveniji v upravljanju migracij, upravnih in političnih diskurzivnih praksah oblikovala simbolna konstrukcija Slovenije, najprej kot države članice EU, nato pa kot branilke schengenske meje, ki ima neposreden vpliv na migracijske ukrepe in dejanja pristojnih institucij. Migranti oziroma begunci so v tem kontekstu vse bolj obravnavani kot nevarni Drugi, nacionalizem in rasistični sovražni govor pa dodatno spodbujata kršitve temeljnih človekovih pravic migrantk in migrantov, kar kaže na obsežno krizo evropske azilne in migracijske politike. Poglavje se dotakne pandemije, saj so se ksenofobija, nacionalistična diskriminacija in razizem povečali, ko je prišlo do zdravstvenih kriz in razglasitve epidemij. Poleg sinofobije in protiazijskega rasizma, ker je bil izvor covid-19 pripisan kitajskemu mestu Wuhan, je kategorija nevarnih Drugih vplivala tudi na migrante in migrantke kot stigmatizirano skupino nasploh. Postala je napotilo za spodbujanje strahu in sovraštva do domnevno drugačnih kultur, religij in civilizacij (Taylor Woods et al., 2020). Ko rasistični govor začne prežemati vladne strategije, se oblikujejo tudi ustrezne politike in prakse: gre za sistematično etnično in rasno diskriminacijo, ki spodbuja prisilna vračanja, zato jih v tem kontekstu lahko razumemo kot zločine iz sovraštva, piše Veronika Bajt.

Pogled na odnos ekonomije do politike in naravnega okolja danes predstavlja vse pomembnejšo razsežnost presojanja vlad/avin, delovanja institucij, zakonov in spoštovanja pravic. Za postklasične oblike vladavin je značilna prevlada ekonomskega načela nad političnim, ki je inherentna imperializmu in jo še dodatno pospešujejo kapitalska globalizacija in galopirajoče neoliberalne politike številnih držav. Ta razmerja postanejo še posebej pogubna v obdobjih gospodarskih in finančnih kriz, saj prinašajo čedalje večji prepad med bogatimi in revnimi, ki vsepovsod postaja »nova normalnost«. To je eden od ključnih vzvodov za vseobsegajoč upad reguliranja skozi politične institucije, zaton svoboščin in pravic ter propad naravnega okolja. Ena od specifičnih dimenzij teh kriz je tudi sodobna razgradnja delovnega prava oziroma že pridobljenih pravic delavk in delavcev. V njej se razkriva ne samo sodobna prevlada kapitalske ekonomije nad politiko, pač pa tudi razvodenitev vidnosti razrednih antagonizmov in socialne strukture v klasičnem pomenu te besede, ter razpad družbe na množice, ki so v ekonomskem in pravnem smislu radikalno razlaščene, in na »elito«, kar je le še dodatna »potrditev« hipoteze populističnega diskurza.

Temu se v petem poglavju posveti Maja Breznik, ki obravnava vprašanje delavskih pravic in delovnega prava v sodobnih družbenih transformacijah

ter analizira vlogo kolektivnih delavskih organizacij pri varovanju interesov delavstva. V empiričnem delu svoj teoretični argument ilustrira z analizo položaja nestandardno zaposlenih. Kriza delovnega prava se manifestira skozi zaostritve latentnega razrednega boja delavcev, ki se reproducirajo kot krizna razmerja skozi daljše časovno obdobje. Po finančni krizi leta 2008 je sledil daljši proces slabitve položaja dela, saj se je še radikalneje kot prej zmanjševal delež za plače v primerjavi s kapitalskimi dohodki (Piketty, 2015). Hkrati so nove tehnike upravljanja človeških virov in ekonomike dela v nekaterih teorijah botrovale hipotezi o »dobrem delovanju« trga dela, ki da ne prenese državnih intervencij ali sindikalnih »privilegijev«, ker zahteva »fleksibilnost«. Breznik meni, da je treba vprašanje narave in vloge delovnega prava in kolektivnih pravic prav zaradi tega postaviti na novo. Kritični pogled na krizo delovnega prava je najradikalneje formulirala Pašukanisova teorija »pravne oblike« z vprašanjem, ali delovno pravo zgolj reproducira kapitalistična družbena razmerja. Ta tema sproži temeljito samorefleksijo delovnopravne teorije. A medtem ko teorija »pravne oblike« delovno pravo razume kot »kapitalistično pravo«, ga drugi pravni teoretiki (npr. Alain Supiot) označujejo za »kolektivno«, »razredno« ali »socialno« pravo, ki da torej nima zgolj pravne, ampak tudi socialno dimenzijo. Avtorica na podlagi predpostavk obeh conceptualizacij delovnega prava preučuje prakse zaposlovanja in kolektivnega organiziranja v štirih slovenskih podjetjih. Poskuša najti način, s katerim bi dinamika med individualnimi in kolektivnimi pravicami delavcev ustvarila pogoje za dinamiziranje delavskega gibanja. Sprašuje se, ali potrebujemo manj ali več delovnega prava in kakšno delovno pravo. Analiza jo privede do vprašanja univerzalnih delavskih pravic. Možnost za razrešitev protislovja med delavskimi gibanji in delovnim pravom tako vidi v vpeljavi razredno univerzalnih delavskih pravic.

Kriza, starizem in neenakost spolov

Že na začetku tega uvoda je bilo omenjeno, da so obstajale nianse in razlike med ukrepi, ki so jih sprejemale države v primeru pandemije covid-19. A te razlike so bile vezane bolj na politične in skupnostne tradicije kot na kakšne druge dimenzije. V resnici je šlo zvečine za podobne ukrepe kot pri pradavnih načinih boja proti kugi, kar pomeni izoliranje bolne populacije in preprečevanje stikov. Znanstveniki na področju medicine in farmacije so ocenjevali, da je edina pot v ponovno »normalizacijo« »prekuženost« in precepljenost prebivalstva. Razlike so tako nastale predvsem v načinu

delovanja institucij in njihovi učinkovitosti. To pa je najprej zadevalo principe, na osnovi katerih so bili ukrepi uvedeni; namreč, ali je bila razglasitev in implementacija bolj v skladu z zakoni in demokratično tradicijo ali ne, ali je bila bolj ali manj »represivna« ter kako je potekal nadzor. Temu je sledila še uspešnost preprečevanja smrtnosti. Švedska je bila denimo med državami, ki so poskusile z drugačnim, bolj liberalnim in demokratičnim pristopom ozaveščanja in ga je med pandemijo tudi relativno dolgo vzdrževala, vendar je ravno tako uvedla ukrepe, ki so bili podobni tistim v drugih državah (države so kopirale uspešne ukrepe druga od druge, postopno so prihajala nova spoznanja o širjenju virusa itn.).

Majda Hrženjak v sedmem poglavju opozori prav na to, da so v krizi v pandemiji iste biološke pandemične danosti v različnih družbah in političnih sistemih imele različne učinke na stopnjo smrtnosti, neenakosti, zaprtja družbe ipd. To zahteva premislek o politiki upravljanja pandemije in zdravstvene krize. Biološkemu problemu se torej pridruži vprašanje oblasti in načina vladanja. Avtorica skozi pogled na pandemijo razgrne diskriminacijo skupine starostnikov in njihov nezavidljiv položaj v družbi, saj je Slovenija imela v prvem valu pandemije enega najvišjih deležev smrti v institucionalni oskrbi starih ljudi v svetu. Poglavje je konceptualizirano skozi perspektivo skrbstvene mikromobilnosti in biopolitičnega momenta »zapiranja ranljivih družbenih skupin«. Analizira vladne ukrepe za omejitev širjenja okužbe v institucionalni oskrbi v Sloveniji. Pokaže, da so bili zaradi teh ukrepov starostniki v domovih na več načinov zaprti in izolirani, kar je radikalno omejilo skrbstvene mikromobilnosti zunaj in znotraj domov.

Od začetka pandemije smo lahko spremljali konfrontacije med vlado, stroko in civilno družbo glede dveh različnih modelov omejevanja širjenja okužbe v domovih. Izhajala sta iz različnih definicij problema, kvalitete oskrbe, poznavanja že pred pandemijo obstoječih strukturnih problemov v domski oskrbi, pa tudi iz različnih pojmovanj diskriminacije in pravic starih ljudi. Ključna razhajanja so se nanašala na protokole izolacije in s tem posredno na o(ne)mogočanje in (ne)dopuščanje skrbstvenih mikromobilnosti kot osnove za kakovostno oskrbo. Hrženjak analizira štiri vladne ukrepe: prepoved obiskov, izolacijo okuženih v domu, organizacijo treh izolacijskih con in vnaprejšnjo klasifikacijo stanovalk_cev domov na podlagi njihovega zdravstvenega stanja. Te ukrepe interpretira kot štiri vidike zaprtja domov in radikalne prekinitve skrbstvenih mikromobilnosti. Nato primerja dve logiki omejevanja širjenja okužb ter analizira učinke ukrepov v domski oskrbi v obdobju prvega vala pandemije. V zaključku premišlja o naravi oblasti, ki se je vzpostavila v upravljanju pandemije, in analizira starizem in presečne

diskriminacije, ki se perpetuirajo v institucijah skozi čas in se še posebej pokažejo v krizi. Njen sklep zato prinaša tudi kritični pogled na deinstitucionalizacijo in izzive sistema dolgotrajne oskrbe, ki jih je razkrila pandemija. Pogled na pandemijo se preusmeri z biološke na politično »kriznost«, na politično upravljanje krize, saj je bil ključni problem nesposobnost za vladanje in obvladovanje krize, kar med drugim dokazuje tudi dejstvo, da je vlada ignorirala javne pozive stroke in civilne družbe k preoblikovanju neučinkovitih in nehumanih ukrepov v domovih.

Ali bi bolj demokratična, vključujoča in nediskriminatorska oblast upravljala epidemijo z manj usodnimi posledicami za preživetje starih ljudi v domski oskrbi? V svetu so takšni primeri bili, a nedvoumnega odgovora na to ni mogoče dati. V nekem smislu so pandemija in nekateri skrajni ukrepi, ki so jo spremljali kot nekakšen nenačrtovan družbeni eksperiment, ki si ga morda ne bi mogli niti zamisliti, omogočili tudi vpogled v dinamike družbenih odnosov, ki jih sicer ne bi mogli proučevati. Kaj se zgodi v družbi, če pride do radikalnega prenosa skrbi za otroke nazaj v družinsko sfero? To se v osmem poglavju sprašujeta Živa Humer in Mojca Frelih. Poglavje tematizira skrbstveno delo, enakost spolov in vključenost moških v skrb za otroke v krizi, ki je nastala v obdobju pandemije covida-19.

Že večkrat je bilo poudarjeno, da se neenakosti v krizah običajno poglobijo in da se pojavijo tudi njihove nove razsežnosti. V primerjavi s prejšnjimi gospodarskimi in zdravstvenimi krizami je bila posebnost koronske krize v tem, da so države z ukrepi, kot so zaprtja vrtcev in šol, korenito posegle v razmerja med javno in intimno, družinsko sfero pri skrbi za otroke ter s tem vplivale tudi na položaj spolov v družbi. To je pomenilo popolno premeščanje skrbi, nege in varstva otrok na starše. Avtorici, ki se ukvarjata s spremembami vloge moških v domačem skrbstvenem delu, sta izhajali iz raziskav trendov vključenega očetovstva v obdobju pred pandemijo. Vprašali sta se, ali bi pandemijo covida-19 lahko razumeli kot zunanjo okoliščino, ki je vplivala na bolj pravično in enako delitev skrbstvenega dela za otroke med ženskami in moškimi? Ali pa je pandemija, nasprotno, utrdila obstoječe spolne neenakosti?

V splošnem ugotavljata, da je bilo med pandemijo vključenih v skrb za otroke več moških kot kadar koli prej. A ta ugotovitev je niansirana. Procesi v državah, ki so imele pred pandemijo vzpostavljene različne stopnje zaposlitve žensk in moških in različna razmerja delitve skrbi, kažejo, da se je količina skrbstvenega dela povečala tako za ženske kot za moške. Vendar je veliko moških preživelo več časa z otroki v primerjavi z obdobjem pred pandemijo, bodisi v vlogi primarnih skrbnikov bodisi v vlogi podpornikov

partnerkam, in sicer v vseh skrbstvenih angažmajih ter vlogah vmes. A čeprav so se nekateri moški bolj vključevali v skrb za otroke, opravili več skrbstvenega dela, pa ta delež v kvantitativnem smislu ni bistveno spremenil spolnih neenakosti pri delitvi tovrstnega dela. Večji angažma moških pri skrbi za otroke se kaže kot vključujoče očetovstvo. Ko so moški primorani prevzeti večji delež skrbi za otroke zaradi zunanjih okoliščin (pandemija, zaposlitev drugega starša), to sicer vpliva na spreminjanje položaja moških in moškosti. A spremembe niso premočrtne, gredo namreč tako v smeri skrbnih kot tudi manj progresivnih in protektivnih moškosti. Skrbstvene izkušnje moških v dvostarševskih družinah, ki so bile posledica predvsem izrednih, pandemičnih razmer so torej spreminjale položaj moških in s tem tudi moškost, vendar ne v enoznačnem smislu: lahko so se manifestirale v bolj skrbnih ali tudi v bolj protektivnih moškostih.

Kriza, nov začetek ali »konec«?

Ali je torej kriza proces razkritja neenakosti in nepravilnosti ter hkrati priložnost za kritiko in revolucijo – ali pa prinaša neko drugo situacijo, v kateri se sprožijo drugačni procesi, procesi propada in razgradnje pravic? Ali dandanes kriza pomeni konec kapitalizma in potencial za novo družbeno ureditev ali pa kopičenje kriz naznanja »konec« sveta, apokalipso, ki jo tako rekoč že pospešeno živimo? Reinhart Koselleck je ob vprašanju, ali smo res soočeni z ultimativno krizo brez izhoda, zapisal, da je to namenjeno bolj teologom kot pa zgodovinarjem. Paul Ricoeur pa je menil, da tega ne moremo vedeti, saj je za oceno potrebna časovna distanca, ki pa je nimamo.

Če je prvo poglavje glede krize kot priložnosti za pozitivno spremembo skeptično in se nagiba k zadržanemu pogledu na to, da ravno kriza zaradi antagonizmov, ki jih zaostri, sproži kritične reflekse in/ali revolucijo, pa zaključno poglavje Lane Zdravković na osnovi pregleda eshatoloških konceptualizacij krize kot »konca« zaključí, da v krizi, oziroma njeni specifični pojavnosti »na koncu časa«, obstaja moment za upanje in možnost »odrešitve« skozi emancipatorne politike. Vsaj tako nam obetajo nekatere sodobne filozofske teorije, zasnovane na politični teologiji. Krizo avtorica obravnava skozi vprašanje konca, kakor se ta nakazuje v tradiciji eshatoloških zasnutkov radikalne politično-filozofske misli, ki jo je opaziti tako na levi, postmarksistični (W. Benjamin, J. Taubes, G. Agamben, S. Žižek, A. Badiou) kot tudi na desni, neonacionalni (A. Dugin) strani. Ne glede na razlike imajo pisci, ki jih Zdravković obravnava, skupno to, da stanje

apokalipse razumejo in razlagajo kot končni stadij krize globaliziranega liberalnega kapitalizma, ki reprezentira dominacijo Zahoda in na tej osnovi te pozivajo k radikalni transformaciji sodobne civilizacije. Pri tem se oprejo na politično-teološko perspektivo in krščansko tradicijo, natančneje sv. Pavla, ki je v sodobni politični filozofiji zavzel mesto uporniškega subjekta in invokacije revolucionarne emancipatorne politike (Žižek), egalitarnega univerzalizma (Badiou), konstrukcije mesijanske protimoči (Agamben, Taubes), šibke mesijanske moči (Benjamin) ter svete vojne proti antikristu (Dugin). Avtorica skozi njihove recepcije svetega Pavla povzame razlago konceptov mesijanskega časa, »zagonetnega« pojma *katéchon* ter egalitarne univerzalnosti onkraj zakona.

Iz perspektive filozofije zgodovine, ki je v moderno projicirala emancipatorne koncepte, napredek in um v zgodovini, je seveda tragedija, da se njihov potencial spričo perspektive kriznega konca, kakršno je zarisal v svojih težah o filozofiji zgodovine že Walter Benjamin, izkaže kot izčrpan. Vrnitev v teologijo ter na »začetek« in prelom v judovsko-krščanski tradiciji pri »najradikalnejših političnih mislecih« se zato zdi logična. Ponuja zasnovo novega, potencialno revolucionarnega začetka – Dogodka, ki se sicer veže na propad, vendar, tako je upati, ne nujno sveta, ampak »samo« kapitalizma. Poleg sv. Pavla, ki v filozofsko-zgodovinskem horizontu prinaša politično, revolucionarno (mesijansko) upanje družji raznolike avtorje še glavni lik sodobne zahodne politične teologije, Carl Schmitt: njegova artikulacija »političnega« kot prvenstveno antagonizma in njegova eshatologija, ki jo črpa iz vere v *katéchon* in podobe »velikega Inkvizitorja« pri Dostojevskem. Schmittov pojem političnega je jezik, ki ga v tem primeru govorijo tako levi kot desni, saj obojim ponuja možnost, da iz premise propada in konca (sveta, Zahoda, kapitalizma) gradijo na teoloških konceptih, mesijanizmu in videnju zla, na katerem lahko nastanejo (junaška) dejanja, takšna ali drugačna (prim. Geréby, 2021). Hkrati je takšno razumevanje političnega res najbolj primerno času, v katerem je politika videna zgolj kot antagonizem.

Iz zbira raznolikih tekstov v tej knjigi, ki se posredno ali neposredno posvečajo krizi, se ne nazadnje kristalizira vprašanje, ali je kriza dejansko še vedno priložnost za emancipatorne politične in družbene spremembe ali pa je, nasprotno, postala stanje, v katerem prej uspevajo konzervativni, totalni, biopolitični, avtoritarni in populistični politični projekti. Prvo poglavje opozarja, da je narativ krize kot predpogoj kritike v veliki meri hegemonizirala populistična desnica. Vendar kriza ni nujno katastrofa in poglavje se nagiba k stališču, da je »kriza« predvsem priložnost za temeljit premislek dejanskosti, ne toliko glede tega »proti čemu«, ampak v smislu vprašanja »za kaj«

se borimo (Arendt, 2006: 11). Zadnji tekst pa sklene, da obstaja upanje za možnost »odrešitve« skozi korenito delovanje. In sicer tako, da mesijanizem, ki je zgodovinskofilozofskih zastavkih prisoten, interpelira vsakogar od nas. Eshatološki pogled potem ni nujno vdaja v usodo in pričakovanje odrešitelja – Dogodka, ki bo še skrajšal zgodovinski čas.

Heidegger je na koncu znanega intervjuja za tednik *Der Spiegel* leta 1976 izjavil, da nas »lahko reši samo še kakšen bog« (Heidegger, 1976). Verjetje v neki Dogodek, ki ga morda prinaša prelom časa in stanje brezza-konja, se lahko pretvori v izhodišče za politično delovanje, kolikor se vsakdo prepozna kot odgovoren spričo katastrofe, ki nam jo, kot v Benjaminovi interpretaciji Kleejeve slike *Angelus novus*, prinaša naproti vihar s »konca«. Če tega »klica« po univerzalnem ne razumemo kot homogenizacije in ga tudi nihče ne bo izkoristil za dominacijo enega ali uničenje pluralnosti, potem gre za »prepoznanje« univerzalnega kot tistega, v katerem v duhu politično-filozofskega premisleka šteje vsakdo in ki »zadeva« vsako in vsakogar. To bi lahko spričo krize in vzdušja apokalipse vzbudilo nekoliko optimizma, če že ne eksistencialnega smisla.

Čeravno večino tekstov v pričujoči knjigi preveva pesimizem, saj obstajajo številni indici za to, da kriza povzroči razpad prava in diskriminacijo, teptanje pravic, marginalizacijo, institucionalno in neposredno nasilje in tudi smrt(i), pa obstajajo tudi primeri, ki ponazarjajo, da so ljudje uspeli ohraniti zdrav razum in kritičnost, da so v pandemiji zdržali pritiske in se, ne nazadnje, tudi uprli, tudi če to ni prineslo prevelikega izplena. Ne nazadnje, po pandemiji covid-19 na volitvah vendarle niso zmagali desni populist, ampak so, po razkriti nezmožnosti, da bi ponudili rešitve, padli v nemilost volivcev in volivk. V Sloveniji je civilni družbi, sodstvu in končno rednim volitvam uspelo ustaviti napredovanje razpada demokratičnega sistema in delitve oblasti. Ustavno sodišče je zdržalo pritiske in ohranilo načelo delitve oblasti, tudi večina novinarjev je vztrajala pri profesionalnosti in kriza je povečala njihovo kritičnost, redni in domiselni protesti proti nezakonitosti so pokazali na možnosti političnega delovanja v zelo omejenih pogojih. »Vračanje domov«, med štiri stene, ni nujno prineslo vrnitve stare delitve dela med spoloma, četudi je ta tendenca obstajala. In ne nazadnje, kriza covid-19 je pokazala tudi, da lahko ne samo ena skupina, ampak tudi velik del prebivalstva nekaj časa živi tudi izven »realne« ekonomije in družbe. Možno je torej, vsaj do neke mere, prekiniti na videz avtomatične ekonomske in družbene procese, ki se v kriznem narativu kažejo skoraj kot naravna nuja, ne da bi se zgodila katastrofa. Vidimo lahko tudi, da obstaja več možnih poti premisleka, »za kaj« se borimo: radikalna univerzalna enakost,

uveljavitev univerzalnih delavskih pravic, spremembe skrbnih moškosti v razmerju med spoli, preprečevanje rasizma in zločinov iz sovraštva. Upajmo, da se lahko nekatere od njih uresničijo. Obenem lahko tudi stvari, ki niso »zmagovite« na kratki rok, zapustijo pečat, ki učinkuje na dolgi rok, kolikor seveda ne zatonejo v pozabo.

Poglavja v tej knjigi so plod dela multidisciplinarnega tima, ki raziskuje na področjih politologije, komunikologije, antropologije, politične filozofije, sociologije in prava, oziroma raziskovalk in raziskovalca Programske skupine Mirovnega inštituta. Nastala so kot rezultat projektov in uresničevanja raziskovalnega programa z naslovom *Enakost in človekove pravice v dobi globalnega vladovanja*, ki postavlja v središče koncepte človekovih pravic, enakosti in (ne)diskriminacije, ki so se znašli na zgodovinskem razpotju. Upati je, da bodo – morda tudi zaradi mnogoterih perspektiv, ki jih odpirajo – vzbudili zanimanje strokovne in drugih javnosti.

Literatura

- Arendt, Hannah (2006): *Med preteklostjo in prihodnostjo. Šest vaj v političnem mišljenju*. Ljubljana: Založba Krtina.
- Bajt, Veronika (2020): Crimmigration and Nationalist Paranoia. V: Neža Kogovšek Šalomon (ur.), *Causes and Consequences of Migrant Criminalization*, 171–189. Cham: Springer.
- CDC – Centres for Disease Control and Prevention (2021, 16. december): Malaria's Impact Worldwide. Dostopno prek https://www.cdc.gov/malaria/malaria_worldwide/impact.html, 13. 11. 2023.
- Fassin, Didier in Axel Honneth (2022): Introduction. The heuristic of crises: reclaiming critical voices. V: Didier Fassin (ur.) in Axel Honneth (ur.), *Crisis under Critique. How People Assess, Transform and Respond to Critical Situations*, 1–10. New York: Columbia University Press.
- Foucault, Michel (2021): *Nadzorovanje in kaznovanje*. Ljubljana: Založba Krtina.
- Fraser, Nancy (2007): Transnationalizing the public sphere: On the legitimacy and efficacy of public opinion in a post-Westphalian world. *Theory, Culture & Society* 24 (4): 7–30.
- Geréby, György (2021): The Theology of Carl Schmitt. *Politeja* 18 (3/72): 21–49. DOI: <https://doi.org/10.12797/Politeja.18.2021.72.02>.
- Heidegger, Martin (1976, maj): Nur noch ein Gott kann uns retten. *Der Spiegel* 30: 193–219.
- Jacob, Frank (2022): The Decline of the Occident: A Traditional Narrative of Nationalist Populism. V: Schapkow, Carsten in Frank Jacob, *Nationalism and Populism*

- Expressions of Fear or Political Strategies?*, 25–45. Oldenbourg: De Gruyter. DOI: <https://doi.org/10.1515/9783110729740>.
- Jalušič, Vlasta (2020): Less Than Criminals: Crimmigration Law and the Creation of »Dual State«. V: Neža Kogovšek Šalamon (ur.), *Causes and Consequences of Migrant Criminalization*, 69–87. Cham: Springer.
- Kogovšek Šalamon, Neža (ur.) (2020): *Causes and Consequences of Migrant Criminalization*. Cham: Springer.
- Koselleck, Reinhart (1973/1959): *Kritik und Krise. Ein Beitrag zur Pathogenese der Bürgerlichen Welt*. München: Pieper.
- Kovačič, Gorazd (2024): Illiberal Democracy as Revolutionary Action: The Case of the 2020–2022 Janša Government in Slovenia. V: Jalušič, Vlasta (ur.) in Wolfgang Heuer (ur.), *What Kind of Government? Thinking Contemporary Forms of Government after the Broken Tradition*. Berlin: Springer Nature. V tisku.
- Laclau, Ernesto (2005): *On Populist Reason*. London: Verso.
- Piketty, Thomas (2015): *Kapital v 21. stoletju*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Raboy, Mark (ur.) in Bernard Dagenais (ur.) (1992): *Media, Crisis and Democracy: Mass Communication and the Disruption of Social Order*. London: Sage.
- Stumpf, Julie P. (2006): The Crimmigration Crisis: Immigrants, Crime, and Sovereign Power. *American University Law Review* 56: 367–419.
- Taylor Woods, Eric, Robert Schertzer, Liah Greenfeld, Chris Hughes in Cynthia Miller-Idriss (2020): COVID-19, Nationalism, and the Politics of Crisis: A Scholarly Exchange. *Nations and Nationalism* 26 (4): 807–825. DOI: <https://doi.org/10.1111/nana.12644>.
- Wilkins, Lee (1989): Conclusion: Accidents will happen. V: Lynne Masel-Walters (ur.), Lee Wilkins (ur.), Tim Walters (ur.), *Bad Tidings: Communication and Catastrophe*, 171–177. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Zetter, Roger (2022): Refugee crises: an archetype for Crisis Studies. *Global Discourse* 12 (3-4): 487–497. Dostopno prek <https://bristoluniversitypressdigital.com/view/journals/gd/12/3-4/article-p487.xml>, 24. 1. 2024.